

Mladen Obad ŠćitarociSVEUČILIŠTE U ZAGREBU, ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR - 10000 Zagreb, Kačićeva 26**Bojana Bojanić-Obad Šćitaroci**

HR - 10000 Zagreb, Kamaufova 12

Izvorni znanstveni članak • Original Scientific Paper
UDK • UDC 712.03Primljeno • Received: 21. 11. 1995.
Prihvaćeno • Accepted: 26. 01. 1996.

PRILOG ISTRAŽIVANJU MEĐUSOBNOG ISPREPLETANJA KULTURA ISTOKA I ZAPADA U VRTNOJ UMJETNOSTI

RESEARCH INTO INTERCHANGING VIEWS IN WESTERN AND EASTERN GARDEN ART CULTURE

Ključne riječi • Key words

vrt	garden
park	park
vrtna umjetnost	garden art
kineski vrt	Chinese garden
vrtno naslijeđe Hrvatske	Croatian garden heritage
kulturni utjecaji	cultural exchange

Sažetak • Abstract

Dvije su osnovne teme članka: u prvoj se govori o utjecaju zapadnjačke i istočnjačke kulture na vrtnu umjetnost Hrvatske, a u drugoj se upozorava na sličnosti i razlike u parkovnoj kompoziciji zapadnjačkih i istočnjačkih vrtova na temelju brojnih povijesnih i suvremenih primjera. U vrtovima zapadnjačke civilizacije naći ćemo brojna obilježja i elemente koje pripisujemo kineskim i japanskim vrtovima. Samo su neki od tih elemenata u vrtovima Zapada nastali pod utjecajem kineskog vrta, a većina njih izvorna su obilježja i europskih vrtova. Dokaz je to da su mnogi elementi kompozicije vrta trajni i uvijek prisutni u vrtnoj umjetnosti neovisno o prostoru i vremenu njegova nastanka.

The article has two main topics: the first is about the influence of Western and Eastern cultures on Croatian garden art, the second about similarities and differences in Western and Eastern garden design, with many historical and contemporary examples. Gardens of the Western civilization contain many features and elements ascribed to Chinese and Japanese gardens. Only some of them emerged in the West under Chinese influence, most are authentically European. This proves that many elements of garden art are always present, independently of when and where the garden was laid out.

Uvod

U teoriji povijesti vrtne umjetnosti spominju se tri temeljna izvora iz kojih su se razvili svi vrtovi svijeta, a to su Kina, Mezopotamija i Grčka.¹ Grčka je svojim *geniusom loci*, s odčitavanjem duha pojedinog mjesta, potaknula sve pejzažne koncepcije Zapada. Mezopotamija je pak sa svojim mitskim Edenskim vrtom, Semiramidinim vrtovima te kanalima i bazenima za natapanje postala ishodištem vrtova zapadnjačke civilizacije (Egipta, Rima, srednjeg vijeka, renesanse, baroka, klasicizma, secesije), kao i islamskih vrtova. Kineski je vrt ishodište danas poznatijega japanskog vrta te jedan od nekoliko izvora engleskoga pejzažnog i romantičarskog vrta. Utjecaj kineskog vrta u vrtnoj umjetnosti zapadnjačke civilizacije bio je osobito jak tijekom druge polovice 18. i 19. st. Zbog izrazito jakog utjecaja u povijesti vrtova govori se o englesko-kineskom stilu.

Prožimanje kultura i isprepletanje ideja različitih civilizacija oduvijek je postojalo u čovjekovu stvaralaštvu. U vrtnoj umjetnosti Europe to isprepletanje možemo pratiti od antike. *Opus topiaria* - umijeće šišanja biljaka kreirali su Rimljani, a pripisuje se, prema Pliniju, Augustovu prijatelju Gaiusu Matiusu, koji je prvi uveo umijeće topiarija preuzevši ga s Istoka.² U srednjovjekovnoj mediteranskoj Europi utjecaj islamske kulture vrta prepoznatljiv je na tlu Španjolske (Alhambra i Generalife u Granadi, dvorište naranača u Cordobi i Seville i dr.), na Siciliji (arapsko-normanski vrtovi kao klaustar San Giovanna degli Eremiti u Palermu, klaustar katedrale u Monrealeu kraj Palerma i dr.), u južnoj Italiji (vrt Ville Rufolo u Ravellu, južno od Napulja), pa čak i na tlu Dubrovnika, što se naslućuje na temelju biljaka dopremljenih sa Sicilije. Priče o kineskim vrtovima stizale su u Europu još od vremena Marka Pola (13.-14. st.), a osobito od 17. i 18. st., kada su putovanja na Daleki istok postala česta i kada su se s tih putovanja donosile u Europu brojne biljne vrste nazvane egzotičnima. Utjecaj kineskog vrta vidljiv je na Zapadu u 18. i 19. st. u tlocrtnoj kompoziciji parka koja postaje isprepletana gustom mrežom staza i stazica te vodenih kanala i jezeraca (npr. vrt Malog Trijanona u Versaillesu). Taj je utjecaj vidljiv u brojnim objektima, paviljonima i mostovima tradicionalnih kineskih arhitektonskih obilježja, prepoznatljiv je u stijenama kojima je čovjek Zapada malokad znao udahnuti duh, a češće su bile (osobito krajem 19. st.) izraz lošeg ukusa.

Poticaj za istraživanje međusobnog utjecaja Istoka i Zapada u vrtnoj umjetnosti te za provedbu analiza i usporedaba bio je obilazak i doživljaj kineskih klasičnih vrtova (tzv. učenjačkih vrtova) u Shanghaiju i Suzhou u svibnju 1994. godine. Pripremajući izlaganja za simpozij "East and West - the Univerzal Garden - From idea to Realization" (Shanghai, 1994. i Venecija, 1995), uočili smo neke zanimljivosti vezane za kompozicijske elemente vrtne umjetnosti zapadnjačke i istočnjačke

1 Jellicoe, G. i S. (1987), *The Landscape of Man*, Thames and Hudson, London.

2 Deanović, A. (1966), *Vrtna umjetnost*, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, sv. 3, str. 554; Plinio il Vecchio (1984), *Storia Naturale*, u: *Botanica*, Torino, knj. XII, str. 13.

tradicije. Pokušali smo u svjetlu prožimanja kultura vrta Zapada i Istoka promotriti i naslijeđe vrtne i parkovne arhitekture Hrvatske. Iznesena razmišljanja i istraživanja treba shvatiti početnima i polazišnim za daljnja detaljnija istraživanja.

Hrvatska vrtna i parkovna baština između zapadnjačke i istočnjačke vrtne kulture

Kao zemlja na razmeđu između Zapada i Istoka, između katoličke kulture, s jedne strane, te pravoslavne i islamske kulture s druge strane, u svom bogatom vrtnom naslijeđu Hrvatska pokazuje utjecaje i Zapada i Istoka. Dok utjecaj zapadnjačke tradicije i kulture traje stoljećima i tisućljećima, utjecaj Istoka povremen je i diskontinuiran, zapravo periferan, i danas samo u detaljima prepoznatljiv.

Utjecaj Zapada na hrvatsku vrtu umjetnost

Ideje koje su u Hrvatsku pristizale sa Zapada (preko Austrije, Njemačke i Italije) nisu bile samo reproducirane nego i kreativno interpretirane, pri čemu se nerijetko stvarala nova i autohtona vrijednost.

Kulturni utjecaj Zapada pratimo od antičkih (rimskih) vremena. Usprkos brojnim arheološkim antičkim nalazištima, nitko do sada nije istraživao rimske vrtove u Hrvatskoj.

Tradicija srednjovjekovnih klaustarskih vrtova prisutna je podjednako u sjevernoj kao i u južnoj Hrvatskoj. Među tim vrtovima stručno je najzanimljiviji klaustarski vrt Franjevačkog samostana u Dubrovniku (u starom gradu) iz 14-15. st., i to zbog drukčije tlocrtne sheme: umjesto uobičajene dvije prekrizene staze s bunarom u sredini, vrt ima jednu stazu obrubljenu dugačkim kamenim klupama i bunarom na kraju staze, nasuprot ulazu u vrt.³

U vremenu renesansne kulture utjecaj Italije osobito je vidljiv na prostoru nekadašnje Dubrovačke Republike. Na razvoj vrtne umjetnosti u Dubrovniku znatno su utjecale ranorenesansne vile u okolici Rima, poznate pod nazivom *casali* ili *vigne*. Dubrovački renesansni ljetnikovci, a uz njih i vrtovi, slični su tim rimskim vilama. Izgradnja vila i vrtova duž rijeke i kanala Brenta (između Venecije i Padove) nije mogla biti bez sličnog odraza u Dubrovniku. Osobit utjecaj na kulturni, politički i trgovački život Dubrovnika imala je južna Italija, i to još od 11. st., od vremena Normana. U 15. i 16. st. osobito su jake veze Dubrovnika s Napuljem i Apulijom.⁴

Utjecaj zapadnoeuropske i srednjoeuropske kulture osobito je vidljiv u vrtnoj umjetnosti Hrvatske od druge polovice 18. st., a očitovao se u razvoju baroknih, pejzažnih i romantičarskih vrtova. Vrlo su brojni perivoji uz dvorce, čije je europsko značenje u tome što oni čine posljednju zonu dvoraca i perivoja na jugoistoku Europe. Na oblikovanje najvećega i najvrednijega hrvatskog perivoja - Maksimira u

3 Obad Šćitaroci, M. (1992), *Hrvatska parkovna baština - zaštita i obnova*, Školska knjiga, Zagreb, str. 54; Šišić, B. (1991), *Dubrovački renesansni vrt - nastajanje i oblikovna obilježja*, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Dubrovnik; Ogrin, D. (1993), *The World Heritage of Gardens*, Thames and Hudson, London, str. 42, 340.

4 Obad Šćitaroci, M. (1992), nav. dj.; Šišić, B. (1991), nav. dj.; Ogrin, D. (1993) nav. dj.

Zagrebu, najveći je utjecaj imao romantičarski perivoj ljetne rezidencije carske kuće Habsburg u Laxenburgu (južno od Beča), ali i perivoj kneza Hermanna von Pücklera u Muskau, iz 1834. godine. Prije Maksimira u Europi su već bili uređeni romantičarski perivoji u Weimaru i Potsdamu, a Peter Josef Lenné već je bio projektirao brojne kraljevske i plemićke rezidencije.⁵

S romantizmom je u hrvatsku vrtu umjetnost iz Austrije i Njemačke stigao koncept vrta - botaničke zbirke (arboretuma), koji je osobito dobro prihvaćen u vrtovima dvoraca, kurija i vila. Tako su dvije sekvoje u Mallinovu perivoju u Zagrebu (danas su to velika stabla) kupljena na Svjetskoj izložbi u Parizu 1862. g., samo devet godina nakon što je sekvoja prvi put donesena u Europu iz Kalifornije. Perivoj dvorca Opeka najbogatiji je i najljepši primjer vrta arboretuma u kojemu rastu, među 180 različitih vrsta bilja, mnoge biljke iz Sjeverne Amerike i Azije. U perivojima dvoraca i kurija sjeverne Hrvatske najčešće su američke vrste drveća: *Aesculus parviflora*, *Catalpa bignonioides*, *Gleditsia triacanthos*, *Gymnocladus dioica*, *Juglans cinerea*, *Juglans nigra*, *Liquidambar styraciflua*, *Liriodendron tulipifera*, *Maclura aurantiaca*, *Pinus strobus*, *Pseudotsuga menziessi*, *Taxodium distichum*, *Thuja occidentalis*, *Tsuga canadensis* i dr., te grmlja: *Calycanthus occidentalis*, *Mahonia aquifolium*, *Symphoricarpos albus*, *Symphoricarpos orbiculatus* i puzavice: *Parthenocissus quinquefolia*, *Tecoma radicans* i dr.⁶

Pod utjecajem vrtova bečke secesije u Zagrebu i Osijeku početkom 20. st. nastaju mali, ali šarmantni i dopadljivi vrtovi uz gradske vile. Krajem 19. i početkom 20. st. u sjevernoj Hrvatskoj nastaje nekoliko lječilišnih perivoja (Lipik, Daruvar, Topusko, Varaždinske Toplice i dr.), koji su očitovali srednjoeuropski duh sličnih lječilišnih perivoja Austro-Ugarske Monarhije (Karlovy Vary, Bad Ischl i dr.). Početkom 20. st. na Brijunima, na dotadašnjemu močvarnom i napuštenom terenu nastaju prekrasni pejzažni perivoji u duhu engleske vrtne arhitekture Lancelota Browna.⁷

Utjecaj Istoka na hrvatsku vrtu umjetnost

Uzgajanje bilja i ljubav prema vrtovima bili su osobito zamjetni u Dubrovniku u vrijeme Križarskih ratova. Zahvaljujući pomorskoj trgovini, Dubrovčani su u svojim vrtovima sadili drveće, grmlje i biljke iz različitih dijelova Sredozemlja, osobito iz južne Italije i Sicilije. Arapsko-normanski utjecaj u Dubrovniku očit je u arhitekturi dvorišta i terasa te u polikromnoj kompoziciji vrta, prepoznatljivoj po raznolikošću i raznobojnošću bilja i cvijeća.⁸

Stoljeć e i pol turske okupacije Slavonije ostavilo je traga i u tamošnjoj vrtnoj arhitekturi. Nijedan vrt iz toga vremena (16-17. st.) nije sačuvan. Turska tradicija maloga kućnog dvorišta vrta zasađenoga cvijećem očuvala se u Bosni i Hercegovini. U sjevernoj Hrvatskoj ostatak

5 Maruševski, O., Jurković, S. (1992), *Maksimira*, Školska knjiga, Zagreb; Obad Šćitaroci, M. (1991), *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*, Školska knjiga, Zagreb; Obad Šćitaroci, M. (1992), nav. dj.; Obad Šćitaroci, M. (1992), *Hrvatska parkovna arhitektura - prilog vrednovanju hrvatske povijesne parkovne arhitekture u kontekstu europske vrtne umjetnosti*, u: "Encyclopedia moderna", god. 13, br. 2 (38), str. 273-279; Obad Šćitaroci, M. (1994), *Maksimira - a romantic episcopal park in Zagreb, Croatia*, u: "Journal of Garden History", vol. 14, br. 2, str. 119-132.

6 Obad Šćitaroci, M. (1989), *Perivoji dvorci Hrvatskoga zagorja*, Školska knjiga, Zagreb; Obad Šćitaroci, M. (1992), *Hrvatska parkovna baština*; Šilić, Č. (1973), *Atlas drveća i grmlja*, Zavičajna izdavaštva udžbenika, Sarajevo; Šilić, Č. (1990), *Ukrasno drveće i grmlje*, Svjetlost, Sarajevo; Vidaković, M. (1982), *Četinjače - morfologija i varijabilnost*, JAZU, Zagreb i Sveučilišna naklada Liber; Vukićević, E. (1982), *Dekoratívna dendrologija*, Beograd.

7 Obad Šćitaroci, M. (1988), *Il giardino di Lipik - rinnovamento del giardino tra i metodi e le possibilità*, u: *La trasmissione delle idee dell'architettura* (zbornik radova znanstvenog simpozija, Udine/Spilimbergo), Istituto di Urbanistica e Pianificazione Università di Udine, Udine, str. 422-428.

8 Šišić, B. (1991), nav. dj.; Obad Šćitaroci, M., Bojanić, B. (1994), *Croatian garden art between West and East*, u: *The Universal Garden* (zbornik radova prvog dijela međunarodnog znanstvenog simpozija "East and West" - The Universal Garden - From Idea to Realization, Shanghai - Suzhou).

turske vrtne kulture nalazimo u seoskim vrtovima u kojima se do danas uzgaja cvijeće doneseno u Hrvatsku s turskom okupacijom. Takve su vrste, primjerice, jorgovan (*Syringa vulgaris*), turski karanfil (*Dianthus caryophyllus*), božur (*Paeonia arborea*), tulipan (*Tulipa gesneriana*), narcisa (*Narcissus poeticus*), zumbul (*Hyacinthus orientalis*), noćne frajle (*Mirabilis jalapa*), uresnica (*Cosmos bipinatus*), visoki plamenac (*Phlox paniculata*) i dr.

Utjecaj Dalekog istoka (Kine i Japana) u vrtovima Hrvatske osjeća se u romantičarskim idejama pristiglim zapadnoeuropskim i srednjoeuropskim ozračjem. Dok u zapadnoeuropskoj vrtnoj umjetnosti možemo govoriti čak o posebnome kinesko-engleskom pejzažnom stilu, u vrtovima i perivojima Hrvatske taj se stil pomiješao s romantizmom i kasnije, s neoromantizmom, nudeći šarenilo, pretrpanost i bogatstvo scenografskih elemenata, što je često rezultiralo sladunjavim i kičastim vrtovima mlade građanske klase koja se počela znatnije razvijati od tridesetih godina 19. st. Većina je takvih vrtova nestala ili je znatno uništena tijekom 20. st. Članci Mihovila Kunića iz prve polovice 19. st. potvrđuju da je Zagreb bio pun takvih vrtova (Alagovićev vrt, Capanik, Felbingerov vrt, Kriegerov vrt, Schönbach i dr.). Danas se uz pomoć starih fotografija možemo samo prisjećati kineskih paviljona (paviljon Kišobran - *Parapluc* u Maksimiru, paviljon u lječilišnom perivoju u Varaždinskim Toplicama), kao i japanskih paviljona (slamnati paviljon u biskupskom perivoju u Đakovu).⁹

Utjecaj Dalekog istoka do danas je prepoznatljiv u povijesnim vrtovima i perivojima, i to po drveću i grmlju podrijetlom iz Kine i Japana. Najčešće vrste drveća iz Kine ili Japana u povijesnim vrtovima Hrvatske jesu: *Ailanthus altissima*, *Cerasus serrulata*, *Criptomeria japonica*, *Ginkgo biloba*, *Koelreuteria paniculata*, *Magnolia liliflora*, *Paulownia tomentosa*, *Prunus glandulosa*, *Sophora japonica*, *Thuja orientalis* i dr. Od grmlja su osobito česti *Aucuba japonica*, *Evonymus japonicus*, *Hydrangea macrophylla*, *Kerria japonica*, *Lonicera pileata*, *Pittosporum tobira*, te puzavice *Parthenocissus tricuspidata* i *Wistaria sinensis*. Taj se utjecaj zadržao sve do danas, ali, na žalost, lošom ponudom u rasadnicima i neinventivnom upotrebom, vrlo često lišenom dizajnerskih vrijednosti (*Berberis thunbergii*, *Cotoneaster horizontalis* i dr.).¹⁰

Sličnosti i razlike parkovne kompozicije zapadnjačkih i istočnjačkih vrtova

Pokušamo li usporediti klasični kineski i japanski vrt s vrtovima zapadnjačke civilizacije, uočiti ćemo da su mnoga kompozicijska obilježja i elementi slični po ideji, ali se u obliku i u slici što je doživljavamo ipak međusobno razlikuju. Te su razlike katkada malene, ali su često i znatne, tako da su na prvi pogled gotovo neusporedive. U vrtovima zapadnjačke civilizacije naći ćemo brojna obilježja i elemente koje

⁹ Gostli, I. (1994), *Zagrebački perivoji i promenade*, Školska knjiga, Zagreb; Jurčić, I. (1989), *Doprinos Mihovila Kunića upoznavanju stanja i razvoja vrtne umjetnosti sjeverne i zapadne Hrvatske u prvoj polovici 19. st.*, magistarski rad, Fakultet poljoprivrednih znanosti Sveučilišta u Zagrebu; Obad Šćitaroci, M. (1992), *Hrvatska parkovna baština*.

¹⁰ Obad Šćitaroci, M. (1989), nav.dj.; Vidaković, M. (1982), nav.dj.; Vukićević, E. (1982), nav. dj.

pripisujemo kineskim i općenito istočnjačkim vrtovima. Neki su od tih elemenata u vrtovima Zapada nedvojbeno nastali pod utjecajem kineskog vrta, ali neki su izvorna obilježja i europskih vrtova. Dokaz je to da su mnogi elementi vrtno kompozicije trajni i uvijek prisutni u vrtnoj umjetnosti, neovisno o prostoru i vremenu nastanka te o stilskim obilježjima. Razmotrimo ukratko neke od njih.

Labirint ili izložba slika

Vrtovi zapadnjačke civilizacije prepoznatljivi su na prvi pogled i s jednog mjesta, podjednako iz renesansne vile, baroknog dvorca ili iz središnjeg paviljona pejzažnog perivoja. Slično je s japanskim kućnim vrtom ili zen-vrtom, kojim se ne hoda nego se on promatra s trijema. Kineski i japanski vrt ceremonije čaja nemoguće je sagledati jednim pogledom s jednog mjesta. Oni se doživljavaju poput labirinta ili, još bolje, poput izložbe slika: doživljaj cjeline možemo dobiti tek nakon što sve obiđemo i vrt pogledamo sa svih strana (sl.1). Ne izgledaju li tako i mnogi vrtovi luksuznih vila Roberta Burle Marxa ili neki njegovi parkovi, npr. Parco del Este u Caracasu?¹¹ Ne ostavlja li i pariški La Villette¹² dojam svojevrsnog labirinta i velike izložbe raznovrsnih slika poput kineskog vrta? Vrtovi dvorišta, kao i vrtovi terase Alhambre i Generalifea u Granadi¹³, kao sinteza islamskoga i španjolskog vrta, svojevrsni su labirint nesaglediv jednim pogledom, baš kao i kineski vrt.

Posuđeni krajolik - iluzija beskonačnosti

Kineska poslovice kaže da "vrt ne mora biti veći od mačje kože", ali uvijek izgleda veći nego što jest. Razlog tome je stvaranje iluzije beskonačnosti metodom posuđivanja krajolika, zrcaljenja u vodi, scenografskih efekata i otvora za vezu (*link-windows*). Sve to, a osobito motiv posuđenog krajolika, naći ćemo i u japanskom vrtu te u vrtovima Zapada: u renesansnome talijanskom vrtu, u kojemu vizualna slika završava pogledom na, primjerice, firentinsku ili rimsku dolinu,¹⁴ u renesansnome dubrovačkom vrtu u kojemu slika završava pogledom na more, u pejzažnom vrtu, u kojemu se pejzažno artificijelno stapa s pejzažnim prirodnim (sl. 2) i u kojemu se gube granice između jednoga i drugoga.¹⁵ Slično je i u španjolsko-arapskim vrtovima Granade, u kojima snježni vrhovi Sierra Nevade vizualno pripadaju vrtovima Alhambre¹⁶ ili u japanskom vrtu, u kojemu je ono izvan zida jednako vrt kao i *ono* unutra.¹⁷

Zrcaljenje u vodi kao scenografska varka kojom se povećava prostor nalazimo u vrtovima Zapada od egipatskih bazena, preko npr. renesansnih ribnjaka dubrovačkih vrtova i romantičarskih jezera 19. st. do suvremenih vrtova (npr. botanički vrt u San Antoniju, Texas, djelo arhitekta Emilija Ambasza).¹⁸

11 Bardi, P. M. (1964), *The Tropical Gardens of Burle Marx*, The Architectural Press, London.

12 "Architectural Review", vol. CLXXXIII, no.1092, p. 79-83; "Architecture and Urbanism" (A+U), 1988, no.216; "Progressive Architecture", 1989, no.11, p. 65-73; "L'Architecture d'Aujourd' Hui", 1989, no.262; "Domus", 1989, no.703, p. 12-14; "Techniques Architecture", 1992, no.403, p. 46-49.

13 Moore, C. W. Mitchell, W. Y., Turnbull, W. Jr. (1989), *The Poetics of Gardens*, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge.

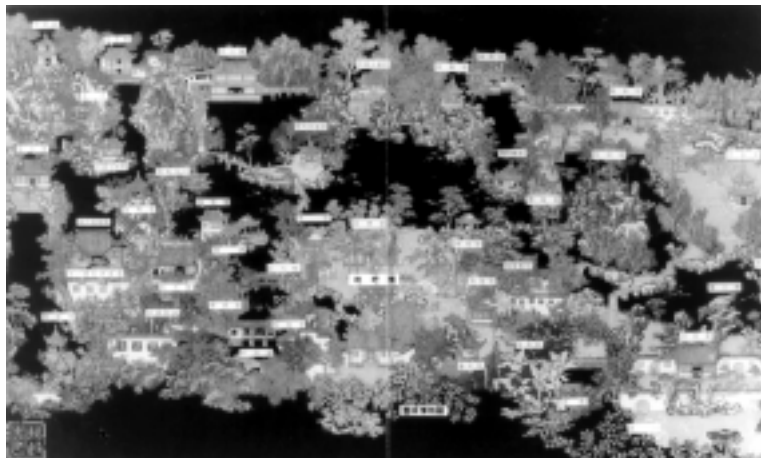
14 Wharton, E. (1983), *Ville italianeolorgiardini*, Passigli Editori, Firenze; Tagliolini, A. (1980), *I giardini di Roma*, Newton Compton Editori, Roma.

15 Obad Šćitaroci, M. (1992), *Hrvatska parkovna baština*; Šišić, B. (1991), nav. dj.

16 Lehrman, J. (1980), *Earthy Paradise-garden and courtyard in Islam*, Thames and Hudson, London; Lopez, J. B. (1987), *The Alhambra and Generalife*, Editorial En su Mano, Madrid; Moore C. W. i sur. (1989), o. c.

17 Teiji, J. (1972), *The Japanese Garden: An Approach to Nature*, Yale University Press; Seike, K., Kudo, M., Engele, D.H. (1980), *A Japanese touch for your garden*, Tokyo - New York, San Francisco.

18 "Domus": 1980, no. 608, p.20-23; 1985, no.667, p. 14-17; 1988, no.700, p.36-42; 1989, no.705, p. 17-24; 1992, no.738, p. 38-41; "L'Architecture d' Aujourd' Hui": 1989, no.262, p. 60-65; "The Architectural Review": 1989, no.1111, p.49-59; 1991, no.1137, p. 38-41; "Architecture and Urbanism" (A+U), 1980, no.116, p. 33-66; "Architectural Design", 1980, no.11-12, p.154-156.

SL. 1. ZHUOZHENG YUAN
(HUMBLE ADMINISTRATOR'S
GARDEN) SUZHOU, KINA

Autor • Author
Wang Xianchen, 1509. g.

FG. 1. ZHUOZHENG YUAN
(HUMBLE ADMINISTRATOR'S
GARDEN), SUZHO, CHINA

Okvir slike - prozor za vezu (*link-window*)

Prozori koji nemaju zadaću propuštanja svjetlosti već, poput televizijskog ekrana, omogućuju stvaranje slike, prizora i scene vjerojatno su najčarobniji i najprepoznatljiviji element kineskog vrta koji nalazimo na svakom koraku (sl. 3). Samo slične, ali nikad tako dojmljive i ugodno nametljive motive naći ćemo i u vrtovima Zapada. Oni su malokad "rukom dohvatljivi" kao u baroknim ili historicističkim vrtnim scenama, već se stapaju s beskonačnosti horizonta: kroz otvore "zelene" esedre vrta vile Gamberajja moguće je promatrati maslinike i Firencu; iz glavnog salona Palladijeve vile Barbaro u Maseru pruža se slika drvoreda koji se gubi u neposrednoj venecijanskoj ravnici.¹⁹

Otvor kao okvir slike vrlo je čest motiv, slikovit i sličan kineskome u vrtovima Alhambre i Generalife u Granadi.

Promjena

Ono što čini kineski vrt, kao i japanski vrt za ceremoniju čaja, tako atraktivnim a poglede tako živim jest promjena. Stalno isprepletanje suprotnosti posljedica je kineskog shvaćanja prirode i jin - jang koncepcije. Kineski je vrt pun iznenađenja, poruka i likovnih informacija. Sve se to vrlo brzo mijenja pred očima posjetitelja. Doživljaju promjene u vrtu pridonosi i fenomen dana, godišnjeg doba, zvukova prirode ili svjetlosti i sjene (sl. 4).

Nigdje u vrtovima Zapada koncepcija stalnih mijena nije toliko važna niti je ugrađena u ideju vrta. Godišnja doba ozbiljno su shvaćena jedino u cvjetnim vrtovima u kojima se računa sa sezonskim cvijećem. Čovjek Zapada gotovo i ne primjećuje vrt u zimskom dijelu godine. Iznimke su neka, razmjerno rijetka suvremena ostvarenja, npr. fontane Georgesa Hargravesa (Plaza Park, San Jose, Kalifornija) ili Petera Walkera (Tanner Fountain, Cambridge-Boston, Massachusetts). Mnoštvo slika i

¹⁹ Cevese, R. (1980), *Invito a Palladio*, Rusconi Immagini, Milano.

SL. 2. ROUSHAM GARDEN, STEEPLE ASTON, OXFORDSHIRE, VELIKA BRITANIJA - AUTOR WILLIAM KENT, 1738. G.

Fotografija • Photo by M. O. Šćitaroci (1995)

FG. 2. ROUSHAM GARDEN, STEEPLE ASTON, OXFORDSHIRE, GREAT BRITAIN; LAID OUT BY WILLIAM KENT, 1738.

scena što stvaraju bogatstvo doživljaja i promjena u zapadnjačkim ćemo vrtovima naći samo u tematskim vrtovima kao što su zooološki i botanički vrtovi te zabavni parkovi tipa Disneylanda. Donekle im je možda sličan Bosco Sacro u Bomarzu.²⁰

Kuća je vrt, vrt je kuća

Isprepletenost kuće i vrta, gotovo njihovo poistovjećivanje, obilježje je kineskih klasičnih vrtova (sl. 5). Kineska paviljonska koncepcija kuće onemogućuje podjelu prostora na kuću i vrt, što je moguće provesti u zapadnjačkoj koncepciji kuće (vile) u vrtu. U zapadnjačkoj civilizaciji koncepciju "kuća=vrt, vrt=kuća" naći ćemo u mediteranskim primjerima od rimske peristilne kuće, preko arapsko-normanskih sicilijanskih vrtova do španjolsko-arapskih vrtova Granade ili srednjovjekovnih klaus-tarskih (samostanskih) vrtova.²¹

Prožimanje interijera i vrta

Biti u interijeru, a imati osjećaj da ste u vrtu i obrnuto, obilježje je kineskoga, kao i japanskog vrta. Taj je osjećaj fizički i vizualan, za razliku od modernističkih zapadnjačkih koncepcija 20. st. koje su češće vizualne i apstraktne, a manje fizičke. U zapadnjačkim se vrtovima terasa kao spoj i međuprostor interijera (kuće) i vrta javlja od renesanse do danas²² (sl. 6).

Natkrivene šetnice

Natkrivene šetnice, koje omogućuju štenju po kiši ili za sunčanoga dana u sjeni, specifičnost su kineskog vrta (sl.7). U vrtovima Zapada istu ulogu ima trijem peristila antičke kuće ili samostanskog klaustra.

²⁰ Magrini, G. (1970), *Grandi Giardini d'Italia*, Gorlich Editore, Milano; Tagliolini, A. (1980), o. c.

²¹ Fariello, F. (1985), *Architettura dei Giardini*, Edizioni dell'Ateneo, Scipioni Editore, Roma; p. 14-45; Crisp, F. (1979), *Medieval Gardens*, Hacker Art Books, New York.

²² Auböck, M. (1984), *Teatro Natura - La costruzione dei giardini negli anni della Secessione*, in: "Le arti a Vienna", Venezia; Mignani, D. (1982), *Le Ville Medicee di Giusto Utens*, Arnaud, Firenze; Hansmann, W. (1983), *Gartenkunst der Renaissance und des Barock*, Du Mont Buchverlag, Köln.

SL. 3. YU YUAN (THE GARDEN TO PLEASE), SHANGHAI, KINA - AUTOR PAN YUN DUAN, 1559-1577. G.

Fotografija • Photo by
M. O. Šćitaroci (1994)

FG. 3. YU YUAN (THE GARDEN TO PLEASE), SHANGHAI, CHINA; LAID OUT BY PAN YUN DUAN, 1559-1577. G.

SL. 4. YI YUAN (THE GARDEN OF HARMONY), SUZHOU, 19. ST.

Fotografija • Photo by
M. O. Šćitaroci (1994)

FG. 4. YI YUAN (THE GARDEN OF HARMONY), SUZHOU; 19TH C.

Natkrivena šetnica obrasla vinovom lozom u srednjovjekovnome i ranorenesansnom vrtu na tlu Italije, Francuske ili Dubrovnika, kao i ona pokrivena ružama u baroku, štiti će šetače od sunca, kao i arhitektonski natkrivena šetnica kineskog vrta, ali će ona biti u ortogonalnom tlocrtnom rasteru.²³

Teško je tvrditi da su kineske natkrivene šetnice inspirirale Bernarda Tschumija kada je kreirao La Villette, ali one u La Villettu neodoljivo podsjećaju na kineske.

Stijene - skulpture

Stijene su osnovni elementi kineskog vrta, izraz više sile. Čovjek Zapada doživljava ih kao ukras ili kao hrpu kamenja i zapravo ih ne shvaća (sl.8). Kada se njima koristi u svojim romantičarskim ili neoromantičarskim vrtovima, tada je to pomodni izraz, češće kič negoli vrijednost.²⁴ Tek je moderna znala iskoristiti stijenu dajući arhitektonskoj kompoziciji kvalitetni ton. Kuća na slapovima Frank Lloyd Wrighta kao da izranja iz stijene kineskog vrta.²⁵ U nekim suvremenim realizacijama (Peter Walker: Tanner Fountain, Cambridge-Boston) stijena se pokušava doživjeti na način blizak istočnjačkom promišljanju.

Stijena u kineskome, pa i japanskom vrtu može imati značenje skulpture u vrtovima zapadnjačke civilizacije.

Natpisi i stihovi u vrtu

Po natpisima i stihovima uklesanim u kamene ploče i postavljenim u vrt razlikovat ćemo, između ostaloga, kineski od japanskog vrta (sl. 9). Pod utjecajem tih obilježja kineskog vrta, europski romantičarski vrt s kraja 18. i u 19. st. pun je latinskih stihova.²⁶ Ne znamo je li to obilježje donio Marko Polo iz Kine, ali u dubrovačkim renesansnim

²³ Crisp, F. (1979), o. c.; De Los Rios, G. (1991), *Agricultura de Jardines*, Tabapress, Madrid.

²⁴ Vezzosi, A. (a cura di) (1986), *Il Giardino Romantico*, Alinea Editrice, Firenze.

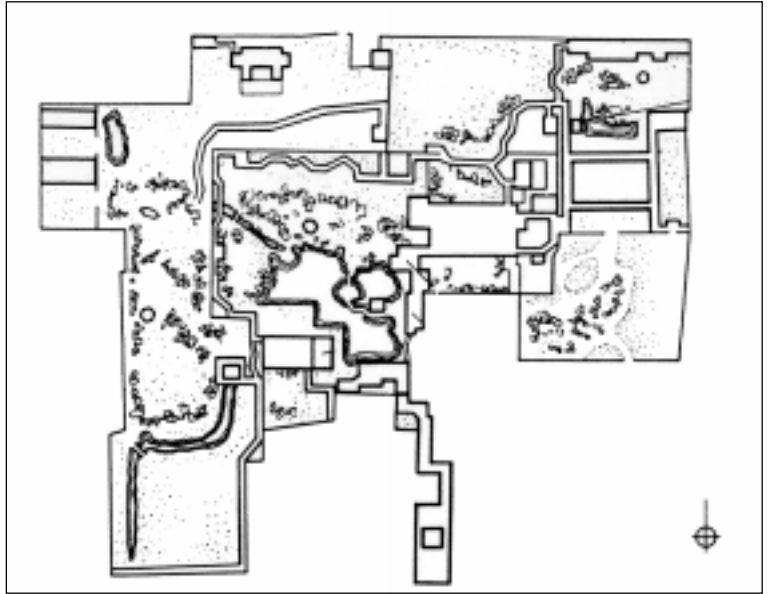
²⁵ Kassler, E. B. (1984), *Modern Gardens and the Landscape*, Museum of Modern Art, New York; Scully, V. Jr. (1977), Frank Lloyd Wright, George Braziller, New York.

²⁶ Holme, B. (1982), *The Enchanted Garden*, Thames and Hudson, London.

SL. 5. LIU YUAN (LINGERING GARDEN), SUZHOU, 16. ST.

Izvor • Source
Yun, Qiuo (1988), *Classical Chinese Gardens*, Joint Publishing, Hong Kong

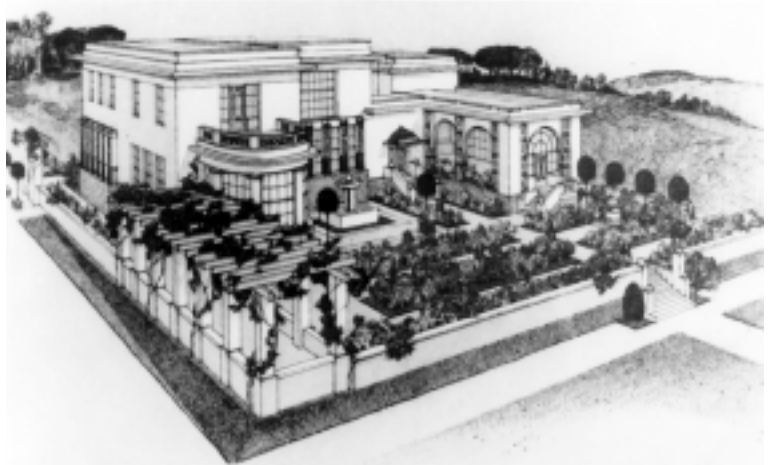
FG. 5. LIU YUAN (LINGERING GARDEN), SUZHOU, 16TH C.

SL. 6. STUDIJA ZA PRIVATNU VILU, 1910.

Izvor • Source
Le arti a Vienna, Edizioni la biennale di Venezia, Venezia, 1984.

FG. 6. STUDY FOR PRIVAT VILLA, 1910.

vtrovima nalazimo natpise u kamenu još od kraja 13. st. Pisani su latinskim jezikom i obično izražavaju dobrodošlicu posjetiteljima te veličaju ljepotu i ugodu vrta.

Slikari - autori vrtova

Dok su na Istoku (u Kini i Japanu) slikari najčešće bili autori vrtova, na Zapadu su to obično bili arhitekti, a od 18. st. i vrtlari. Malobrojni su slikari na Zapadu do 20. st. postali slavni kreatori vrtova poput Gertrude Jekyll, predstavnice impresionizma u vrtnoj umjetnosti na kraju 19. st. i početku 20. st.²⁷ Brazilijanac Roberto Burle Marx, po

27 Edwards, M. (1994), *Gertrude Jekyll's gardens*, "Museum Visitor", p. 5-13; Menzebach-Fuss, C. (1985), *The garden artist*, "Garten+Landschaft", no. 6, p. 39-42.

SL. 7. YU YUAN, SHANGHAI,
16. ST.

Fotografija • Photo by
M. O. Šćitaroci (1994)

FG. 7. YU YUAN, SHANGHAI,
16. TH C.

osnovnom obrazovanju slikar, obilježio je vrtu umjetnost Zapada sredine i druge polovice 20. st. Njegova vrtu umjetnost, poistovjeđena sa slikarstvom, desetljećima se suprotstavljala bezidejnim ekološkim koncepcijama 20. st.²⁸ Suvremeni, katkada ocijenjeni i avangardnima, vrtovi slikarice Marte Schwarz pokazuju jačanje slikarskoga u vrtu umjetnosti Zapada krajem 20. st.²⁹

Zaključak

Na kraju 20. st., koje je zapostavilo vrt u povijesnome (tradicionalnom) smislu i promoviralo ekološki pristup uglavnom negirajući klasične vrijednosti vrta, svjedoci smo povratka vrtu. Vraćamo se vrtu kao umjetničkom djelu, vrtu kao kreativnom objektu, tragajući za trajnim i univerzalnim vrijednostima i obilježjima na koja smo tijekom 20. st. zaboravili. To nipošto ne treba značiti eklektički pristup, ali ne treba ni zaboraviti načela koja stoljećima, pa i tisućljećima nalazimo u vrtu umjetnosti. Između ostaloga, povijesno vrtu naslijeđe i proučavamo upravo zato da bismo našli odgovor na pitanje kakav vrt kreirati danas i o kakvom razmišljati u budućnosti.

Istražujući i razmišljajući o povijesnom vrtu naslijeđu, uočiti ćemo da ono nosi obilježja pojedinih kultura i civilizacija koje su utjecale na oblikovanje cjelovitih i specifičnih stilskih vrijednosti pojedinih tipova vrtova. Istodobno možemo uočiti utjecaje i međusobno prožimanje pojedinih stilski, oblikovno i kulturološki definiranih tipova vrtova, neovisno o tome pripadaju li zapadnjačkim ili istočnjačkim kulturama. Upravo ti utjecaji, pomiješani s autohtonošću, stvaraju

²⁸ Kao bilješka 11.

²⁹ "Architectural Review", vol. CLXXXVI, no.1111, p. 32-41; "Progressive Architecture", 1989, no. 7.

SL. 8. YU YUAN, SHANGHAI,
16. ST.

Fotografija • Photo by
M. O. Šćitaroci (1994)

FG. 8. YU YUAN, SHANGHAI,
16. TH C.

SL. 9. LIU YUAN, SUZHOU,
16. ST.

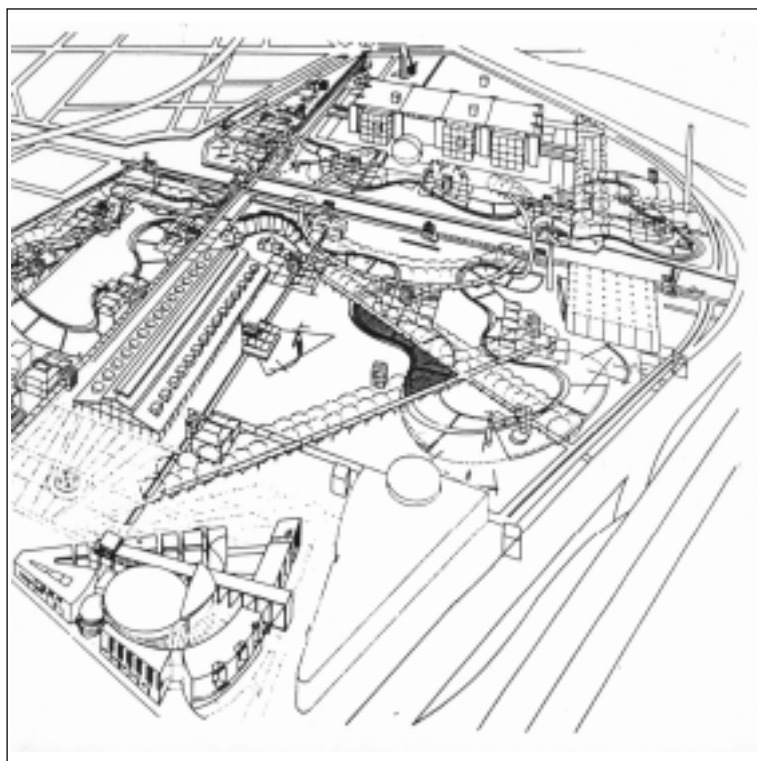
Fotografija • Photo by
M. O. Šćitaroci (1994)

FG. 9. YU YUAN, SHANGHAI,
16. TH C.

neponovljive i specifične vrtove, pružaju nova i drukčija uzbuđenja, neuobičajene likovne i duhovne informacije. Svaki susret Istoka i Zapada u vrtnoj umjetnosti nudi nove inspiracije, otvara nove poglede i potiče pitanje: nije li i koliko je univerzalni vrt upravo plod različitih koncepata i isprepletanja različitih kultura, ideja i filozofija? Možda će se u vrtu 21. st. tradicija Zapada i Istoka isprepletati na neki novi način. Nisu li taj susret Istoka i Zapada u vrtnoj umjetnosti najavili Carlo Scarpa s grobljem San Vito d'Altivole (sl. 10) i Bernard Tschumi s La Villettom?

Od Marka Pola, dakle od kraja 13. st. do danas Kina je uvijek čovjeku Zapada bila izraz egzotičnoga dalekog svijeta koji je gledao s osobitim zanimanjem, ali i kao inspiraciju svoga stvaralaštva. Ta je inspiracija bila osobito plodna u 18. i 19. st., a prisutna je i danas, u 20. st. U poznatome grobnom vrtu Carla Scarpe u San Vito d'Altivole (Italija) isprepleću se raznoliki elementi istočnjačkih vrtova, među kojima nalazimo prepoznatljive kineske otvore (*link-windows*) u obliku kruga (kineski simbol neba) i kvadrata (kineski simbol čovjekove organizacije na Zemlji), uske plitke kanale islamskih vrtova, bazene s lopočima egipatskih vrtova, kineski motiv "mreže" na otvorima, ogradni zid japanskog vrta koji odvaja vrt od posuđene slike krajolika što samo vizualno pripada vrtu, motiv tradicionalnoga perzijskog vrta (*chahar-bag*) i dr. Sam autor La Villetta - Bernard Tschumi kaže kako je stvorio najnepovezaniju kuću na svijetu. Je li u mislima imao kineski, gotovo labirintski koncept vrta? Je li vrt bambusa u La Villettu inspiriran bambusom kineskoga i japanskog vrta (sl. 11)? U Florida Parku u La Pazu (Bolivija), realiziranome prije nekoliko godina, formalni elementi kineskog vrta više su nego očití.³⁰ Dokazi su to da je kineski vrt za čovjeka Zapada prepun tajni, ali i nadahnuća za nove kreacije.

30 Roca, M. A. (1992), *Un Jardin en Sequences - Florida Park, La Paz, Bolivie*, "Techniques Architecture", no. 403, p. 105,107.

SL. 10. GROBNI VRT OBITELJI BRION, SAN VITO D'ALTIVOLE (VENETO), AUTOR CARLO SCARPA, 1978.

FG. 10. SEPULCHRAL GARDEN OF BRION FAMILY, SAN VITO D'ALTIVOLE (VENETO); AUTHOR CARLO SCARPA, (1978)

SL. 11. PARK LA VILLET U PARIZU

Izvor • Source
Chemetoff, A. (1989.) *Le Jardin de Bambous Parc de La Villette*, "L'Architecture d' Aujourd' Hui", No. 262

FG. 11. PARK LA VILLET IN PARIS

Summary • Sažetak

RESEARCH INTO INTERCHANGING VIEWS IN WESTERN AND EASTERN GARDEN ART CULTURE

The analysis in the article was prompted by experience gained at two international symposiums, in Shanghai and Venice, during 1994 and 1995. Two topics are presented, the first is about the influence of Western and Eastern cultures on Croatian garden art, and the second is about similarities and differences in Western and Eastern garden design, with historical and contemporary examples.

Croatia's rich garden heritage was influenced by West and by East because Croatia is situated on the boundary between West and East, between the Catholic culture on one side and the Orthodox and Islamic cultures on the other side. The influence of the West was evident and always accepted, and Western ideas were creatively interpreted to obtain new and indigenous values. Western cultural influence on Croatia was of two kinds: Italian from the southwest and Austrian and German from the northwest. Western influence on Croatian garden art was constant and part of indigenous development, whereas Eastern influence was periodic and peripheral, but nevertheless noticeable and recognizable.

Western gardens contain numerous features and elements found in Chinese and Japanese gardens, features and elements that are very similar in idea, but different in form and experience. The differences are sometimes few, sometimes many, at first glance almost incomparable. Some of those elements in Western gardens grew out Chinese influence, others are authentic elements of European gardens. This is proof that many elements are always present in garden art, independently of place, time and characteristics of style. Some of these are: the concept of the picture exhibition, of a borrowed landscape - illusion of infinity, of a picture frame link-window, of changes in the garden, of the concept house equals garden and garden equals house, blending of the interior and the garden, pergolas, rocks-sculptures, inscriptions and verses in the garden etc.

Mladen Obad Šćitaroci
Bojana Bojanić-Obad Šćitaroci